

© 2003 р. **О. О. Гайдулін**

Міжнародний науково-технічний університет, м. Київ

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ ПРАВА

У структурі правознавства (юриспруденції) виділяються такі види правового знання:

Філософія права – вищий рівень узагальнення правової системи (сукупності норм права, правовідносин і правосвідомості), яка розглядається у найбільш широкому контексті суспільного буття.

Правова (юридична) наука – сукупність знань про систему права (сукупності норм права і правосвідомості) як підсистему правової системи суспільства.

Юридична практика – сукупність емпіричних знань і уявлень про систему законодавства (норм права) в контексті конкретної системи права [2].

Особливості різних структурних рівнів правознавства надаються у наступній таблиці:

СТРУКТУРНИЙ РІВЕНЬ ПРАВОНАВСТВА	ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ	ПРЕДМЕТ ПІЗНАННЯ	ПРОВІДНІ МЕТОДИ ПІЗНАННЯ (ПАРАДИГМА)
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА	<i>суспільне буття</i>	<i>правова система</i>	<i>синтезу, абстрагування і дедукції</i>
ПРАВОВА (ЮРИДИЧНА) НАУКА	<i>правова система</i>	<i>система права</i>	<i>аналізу, специфікації та індукції</i>
ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА	<i>система права</i>	<i>система законодавства</i>	<i>безпосереднього узагальнення та порівняльної аналогії</i>

Особливості кожного методу правового пізнання визначаються певною парадигмою мислення.

Парадигма – це вузлове поняття соціокультурного методу, фундаментальна категорія культури, яка визначає той чи інший пануючий у суспільстві тип мислення (менталітет) на всіх рівнях пізнання: філософському, науковому, практичному.

“Парадигма” походить від давньогрецьких слів “para” – проти і “digma” – проба, взірць, зразок, відмінний знак. Парадигма у давніх греків – знак на щиту воїна, який позначав як його приналежність певному роду, так і його індивідуальні відмінності. Сама етимологія цього терміна свідчить про подвійність виміру парадигми, який має соціальний та індивідуальний параметр. Це загальний ідеал, який втілюється в кон-

кретному. (Наприклад, у Платона парадигма – це ідея-даймон, що втілюється у конкретну річ).

Як категорію культури “парадигму” обгрунтував американський історик і філософ науки Томас Семюел Кун (Kuhn). Відповідно до його вчення, процес розвитку науки, як й іншого теоретичного знання, складається з послідовних “стрибків” – наукових революцій. Періоди відносно спокійного розвитку між науковими революціями йменуються періодами “нормальної науки”. Кожна з цих “революцій” змінює уявлення про “нормальну” наукову діяльність, тобто змінює парадигму. Парадигму Т. Кун розуміє розширено – як певну субкультуру, деяку культуру замкненої корпорації, якою й є те чи інше наукове співтовариство (спільнота), як “усю сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і таке інше, яка є характерною для членів певного співтовариства” [3, с. 220]. У сучасному філософському і науковому обігу цей термін вживається значно звужено ніж за Т. Куном – або як духовна субкультура (без матеріальної складової – “технічних засобів”) або як ядро цієї корпоративної духовності – певна настанова або ціннісна орієнтація конкретної спільноти. Проте, слід підкреслити, що американський філософ вірно помітив надісторичну сутність парадигми, характерну для будь-якого її історичного чи діяльного інваріанту: якщо “парадигма – це те, що поєднує членів наукового співтовариства”, то “наукове співтовариство складається з людей, які визнають цю парадигму” [3, с. 221].

В основі кожної з парадигм знаходиться певна філософська настанова (ціннісна орієнтація), яка виступає у якості аксіоми, що має метатеоретичне, соціокультурне походження і не виводиться з самої теорії, напрямку, науки. Така соціокультурна, світоглядна настанова все частіше називається *філософською парадигмою*. Різні правові культури, напрями, школи, теорії правової науки і практики також мають у своєму підґрунті відповідні *філософські парадигми права*.

Філософська парадигма права – це пануюча у суспільстві світоглядна настанова індивідуальної та соціальної оцінки права. Вона має такі властивості:

Культурно-історично зумовлена. Кожна з філософських парадигм права має ядро, яке відповідає пануючій у суспільстві основній світоглядній парадигмі (східної чи західної) і варіант тлумачення цієї центральної ідеї у відповідних історичних умовах.

Змістовно звужена. Філософська парадигма права існує незалежно від того наскільки сформована філософська система права. Тому вона мінімальна за змістом, формою філософського знання про право.

Розширена за обсягом. Будь-яка філософська парадигма права претендує на максимальну універсальність свого застосування. Вона охоплює не тільки загальну ідею права (як будь-яка філософсько-правова система), а й кожне з окремих правових явищ.

Філософська парадигма права має міцний зв'язок з пануючим соціокультурним та історичним типами загальної філософської парадигми.

У підґрунті певного соціокультурного типу філософської парадигми знаходиться основне філософське питання: “Що є причиною розумної цілісності світу”?

В залежності від варіанту відповіді на це запитання розділяються два основних соціокультурних типи філософської парадигми:

Східний варіант, який розумність світу вважає внутрішньою і умоглядною (інтровертованість), а *цілісність світу* – у задалегідь завданої тотожності людини і природи (синтезованість). *Процес розвитку світу* є самоціллю, колоподібним самовдосконаленням всесвіту. Так в буддизмі справжнє право і справедливість знаходиться у паралельному матеріальному бутті (сансарі), ідеальному світі (нірвані). Тобто справжній припис права – не в писаних юридичних законах, а у внутрішньому морально-психологічному просвітленні, інтуїції окремого індивіду.

Західний варіант, який розумність світу бачить у зовнішньому світі, з якого людина й набуває свій розум, а *цілісність світу* – у взаємодії людини і природи. *Процес розвитку світу* – це цілеспрямована еволюція світу, його лінійний прогрес. Тому європейська філософсько-правова традиція полягає у спробах пошуку раціональності права, зовнішнього абсолютного закону, “чистої” правової норми як “атома” права, всезагального юридичного еквіваленту.

Історичний тип філософської парадигми є інваріантом певного соціокультурного типу парадигми і обумовлюється реальним рівнем розвитку суспільного буття і суспільної свідомості. Зміна ж історичних типів філософської пара-

дигми зумовлює послідовні зміни філософських уявлень про генезис (виникнення) права. Так сформувалися *три основних концепції походження права*:

“Природничого права” (лат. – ius naturale) або природничого походження права від фізичного природи (від давньогрецького “фюзис” природа). Закони, які встановлені людьми, лише недосконала подоба законів природи.

“Божого права” (лат. – ius divinum), суть якої полягає у визнанні походження права від вищого об'єктивного духовного начала, Вищого Духу – Логосу як абсолютного Розуму. Ідея права понадприродна і еманує в природу соціальну.

“Людського права” (лат. – ius humanum), яка визнає, що право походить виключно від природи соціальної і є особливим винаходом людей, вищим продуктом людського розуму. Найдосконаліший закон той, що максимально точно відповідає людській природі.

Східна філософська парадигма зумовлює певний синтез усіх трьох концепцій походження права, що більше відповідає пануючій на Сході космологічній концепції Бога-людини (Даосизм, брахманізм, зороастризм, буддизм, раннє християнство). Відмінною ознакою східних концепцій походження права є те, що окрема людина ніколи не розглядається як активний творець права (див. давню китайську концепцію “недіяння”), а традиційно є об'єктом правового регулювання (концепція “легізму”) або носієм соціальності (конфуціанська концепція “жень”).

Західна “еволюціоністка” філософська парадигма на відміну від “синтезуючої” і “застійної” східної парадигми постійно змінює ракурс філософського осмислення походження права – від пошуків універсальної й елементарної першооснови (архе) правопорядку – найголовнішого закону (досократики) [*природниче право*] до визначення ідеї права як форми форм (Сократ, Платон, Аристотель), а від цього тлумачення права як еманції Бога у соціальну природу (середньовічна християнська філософія) [*боже право*] і нарешті розуміння права як певного механізму, “машини” для суспільного регулювання (раціоналістична філософія Нового часу) [*людське право*].

Поряд з соціокультурною і історично-філософською існує і власне філософсько-правова типологізація основних парадигм права.

* Термін „природне право” використовується як альтернатива терміна „природне право”, який має в правознавстві інший зміст.

Парадигма права похідна від *основного питання філософії права*. Питання про те, *що таке право і як воно співвідноситься з законом*, має для філософії права фундаментальне значення. Саме той чи інший варіант відповіді на це запитання і складає зміст конкретної філософської парадигми права.

Ототожнення або розрізнення права і закону зумовлює принципову відмінність між двома протилежними типами праворозуміння, які В.С. Нерсесянц пропонує назвати відповідно юридичним (від *ius* - право) і легистським (від *lex* – закон) [4].

Ми дотримуємося традиційної позиції, в рамках якої:

– розрізнення права і закону складає суть *парадигми природного права*;

– ототожнення права і закону – філософської *парадигми юридичного позитивізму*.

По суті тільки для концепції природного права питання "що таке право?" є справжнім питанням, дійсною проблемою. Для позитивістського підходу такого питання просто не існує, оскільки для нього право – це вже офіційно дане, чинне законодавство, позитивне право. Для юридичного позитивізму існує інша проблема як побудувати універсальну дефініцію права.

Проблема ця в основному полягає в тому, що визначення позитивного права:

– з одного боку, має бути вільним від суперечностей, винятків, багатозначності, що істотно для чинного законодавства, є мовби ідеалом для позитивного права;

– з іншого боку, таке визначення повинно водночас відповідати об'єкту, мінливому і суперечливому емпіричному матеріалу законодавства, що постійно змінюється.

Про це свідчить відоме положення давньоримського юриста Яволена: "У цивільному праві всяке визначення небезпечне, тому що не мало випадків, коли воно не може бути спростоване".

Концепція природного права логічніше за юридичний позитивізм саме тому, що визначає право не через його внутрішній зміст (через менші за обсягом поняття), а через щось зовнішнє (через підведення під більш загальні категорії культури) [1].

Для адекватного дослідження конкретних правових доктрин принципове значення має визначення саме філософської парадигми права, адептом якої є автор поглядів, що аналізуються.

Список літератури

1. *Ильин И.А.* Философия права. Нравственная философия. – М., 1993.
2. *Карташов В.Н.* Введение в общую теорию правовой системы общества. – Ярославль, 1995.
3. *Кун Т.* Структура научных революций / Под ред. С.Р. Микулинского, Л. А. Марковой. – М.: Прогрес, 1975.
4. *Нерсесянц В.С.* Из истории правовых учений: два типа правопонимания // Политические и правовые учения: проблемы исследования и преподавания. – М., 1978.

А. А. Гайдюлин

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИЛОСОФСКОЙ ПАРАДИГМЫ

В статье автор утверждает, что для адекватного понимания и исследования конкретных правовых доктрин принципиальное значение имеет определение именно философской парадигмы права. Ответ на вопрос, что есть право, по мнению автора, составляет содержание конкретной философской парадигмы права.

О. О. Gaydulin

CULTURAL AND HISTORICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE PHILOSOPHICAL PARADIGM OF LAW

In the article the author approves, that for adequate comprehension and examinations of the concrete legal doctrines the key value has determination philosophical paradigm of the law. The answer to a question, that is the right, in opinion of the author, compounds the contents concrete philosophical paradigm of law.